

1959—1965 Д Ж И Л М Ү Д Т С С С Р - н О Л Н - А М Т Н А Э Д Л - А Х У Н Д Е Л Г Р Л Т И Н К О Н Т Р О Л Ы Н Т О

(КПСС-н XXI-ч хург деер үр Н. С. Хрущевин кех докладин тезисмүд)

(Экльнь 229-ч номерт).

5. Советск йосна джилмүдин эргид олн-амтна эдл-ахун болн культури цуг аныгсар ик тосхлге күүцэгдв. Даяна хөөтк джилмүдт СССР-н капиталын тавицы дундлад 12 процентд джил болгын бөджана.

Зуг 1946-1958 джилмүдин эргид государственн капиталын тавицы кемджаны бдгә цагин үнәр 1 триллион 600 миллиард гар болв. Эн джилмүдин эргид государственн 12 миньгь шаху ик-ик промышленн предприятия болн дундин болн үүрмг предприятия олар тосхгдад, эклдж көдлв.

Сүүлин 5 джилд промышленность олзлгддях шин күчд даяна өмнк хойр тавн джилмүдин эргид олзлгдсн күчдиг олн аныгсар давсиг, дор бичгдсн тө үзүлджана:

Эдлгдгдн орулгдсн шин күчд	Негдгч болн хойрдгч та- вн джил- мүдин эргид, негдүүлсн бийн	Сүүлин тавн джилн эрг- ид (1954- 1958 дж)
Цө гаргылгяр — джилдән миллион тонн	11,8	13
Болд гаргылгяр — джилдән сай тонн	10,4	9
Цемент гаргылгяр — джилдән сай тонн	3,1	13
Нүүрс гаргылгяр — джилдән сай тонн	135,4	150
Электростанце — сай киловатт	6,4	24
Үүрмг шикр кедж гаргылгяна күчн—сутгдан миньгын центнер эд-бод кедсн свекл	197,4	680

Амтн баадг гермүд тосхлгын үлү гидгәр өсв. Зуг сүүлин тавн джилин эргид балгьсар болн көдлмшчрин поселксар 216 сай квадрат метр пәртә гермүд бәргдсн, 1913 джилд хаана Арәсан цуг балгьсар баасн амтн баадг гермүдин пәтрәс даву. Сүүлин тавн джилмүдт колхозникүд болн селәнә интеллигентнр ар газрт 3 сай гар гермүд тосхцхав.

Тосхлтин күчтә промышленность бүрдәхин болн тосхлгд индустриальн эв-аргь олзлгин кергт, тосхлтин көдлмшин гаругьин багьрулхин болн ясурулхин төлә, капиталын тосхлтин аныгд сүүлин джилмүдт КПСС-н Центральн Комитет болн СССР Министрмүдин Совет кесг төрмүд күүцәв. Промышленность болн тосхлгиг гардлгьин оньгдарулсн 1957 джил тосхлтин көдлмшин зураг сәанәр күүцәхд донь болад, 1958 джил кедгх тосхлтин болн монтажн көдлмшин кемджәгьинь 1957 джилинәр дүньцүлхлә, өөрхн 17 миллиард арслнйгд икдүүлгь теткв.

6. Советск йосна джилмүдин эргид культури революц кеддә, әнүнә нилчәр Советск Союзин цуг олн амтна культури урдин уга цецгит күүцдв. Цуг амтна культури болн эрдм-сургуулин кемджаны тасрхан угагьар бөдләд баанә. Зүсн-зүүл эрдм даслгьна сургьульд бдгә цагт 50 сай гар күн сурджана. Бдгә цагт СССР-т ах сургьулин 765 заведень, 3500 техникум болн нань чигн шишлн дундин сургьулин заведеньс баанә, эднд ут-гуршдан 4 сай гар күн сурджана. Специалистрин дала болсн кадмуд бүрдәлгын партин болн Советск йосна цань уга ик диллвмүдинн негн болджана. Олн амтна эдл-ахун ах болн дундин шишлн медрләтә специалистрин тонь 7 дундур сай шаху күн, 1913 джилинәр болхла, 39 дакдж ик. СССР-н ах сургьулин заведеньс США-н ах сургьулин заведеньсәр болхла, өөрхн 3 холван үлү инженермүд белддж гаргьджана.

Иана цагт промышленностин болн селәнә эдл-ахун халхд бәсн диллвмүд ик зуудан, естественн болн техническ науksин сүл күүцтсет тулгч шин техникин делгрлтәр кемджәлгдсәр, наукиг улм өргджүүлгын эрки чинртә государственн төрмүдин негн болджана.

Научн көдлмшин үүдәврн сән болтха гигьад, СССР-т номтир аль-бисәри дуту уга тетгдв — шин-шин оборудованьта научн учреждение олар бүрдәгдв. 1958 джилин чилгчәр 270 миньгь гар научн көдлгчәр баанә, революци өмнкәр болхла, 27 холван үлү.

Мана орн-нутгин олн амтна эдл-ахун техническ өслтд советск номтир ик невр өгв. Эсвин, механикин, физикин, химии,

электроникин, автоматикин, биологин халхд номтирин бәрсн ончта диллвмүд олн амтна эдл-ахун өслтин нәри төринь сәанәр күүцәхд, промышленность болн селәнә эдл-ахун шин-шин техник олзлхд, производствени бөдән туста эв-аргь олхд донь болв.

Научн-техническ нәри төрмүд күүцәлгын мана номтир мергнән ол дакдж үзүлв. Атомн энергиг олзлгьна көдлмшт номтир, инженермүд болн конструктормуд күчән хамцулдж негдүлсн, наукин кемджәгьинь бөдлүүлгь теткәд, естественнә болн техникин залгч эн аныгдн СССР-г түрүн нүүрт гаргьв. СССР-т күчтә гидг атомн промышленность бүрдәгдв.

1954 джиләс нааран Советск Союзд, нарт делкәд түрүн атомн электростанц көдлджанә. Нарт делкәд ик гисн 600 миньгын киловатт күчтә атомн электростанцин 100 миньгын киловатта түрүн аныгын эн джил эклдж көдлв, «Ленин» гидг турбозлектрическ атомн леодокин тосхлг төгсдәнә. 10 миллиард шаху электроноволт энергтә нарт делкәд күчтә гисн заряженн частицсин хурдулгч бүрдәгдв. Термоядерн энергиг төвкнүн баадд олзлх хаалгьар советск номтир диллвртә йовцхана. Межконтинентальн баллистическ ракетс кедж гаргьлгын сәанәр батрв. Газрин негдгч советск дахуль нислгьяр күмн-амтна туудж шин цаг — йиртмджин агьу шиндлдж олзлгьна цаг секгдв; Газрин хойрдгч болн гурвдгч дахуль нислгдв, огьтргьу бөдлдж нисхд белдвр кеддәнә. Хурдар эсвдг электронн кесг машид бүрдәгдв.

Советск геологудин диллвмүдн, нүүрсн, нефть, шатдг газ, төмр, оньгтә металл, тер мет алмаз, ховр металл болн радиоактивн рудас элвг гардг газр олдж, шиндлгьнд үлү гидгәр илдгддж медгдв.

Алдр Октябрьск Социалистическ революци диллвр советск олн-амтна джиргьл-баадлн улмар бөдлхд эв-аргь учрав. Советск йосна джилмүдт көдлмшч классин тонь зөвәр өсв. Бдгә цагт СССР-н олн амтна эдл-ахун 54 сай 600 миньгын көдлмшчр болн цергләчнр көдлджанә, терн 1913 джилинәр болхла, 4 гар дакдж үлү, 1940 джилинәр болхла — 1,8 дакдж үлү.

Көдлмшчрин болн цергләчнрин джалвн, теднә авдг пенстәгьинь, пособийтәгьинь, мөньг өглгын угагьар сургьуль сурдгинь, эмиллгнә донь авдгинь тоолад, 1940 джилинлә дүньцүлхлә, 1958 джил хойр холван шахудан өсдж, көдлмшч кеджәх крестьян болгьна орунь — хойр холванас давдж өсдж.

Партин XX хургин шииврмүд күүцәд, кесг ик төрмүд хагьлгдв — багьар джалв авдг көдлмшчрин болн цергләчнрин джалвн икдүүлгдв, байрин болн амрдг өдрмүдин өмнк өдрмүдт көдлмшин цаг хасгдв, күнд промышленностин зәрм аныгсин көдлмшчр болн цергләчнр көдлмшин хасгдсн өдрт орулгдв, багь настрт 4 болн 6 часин көдлмшин бдр, сара хонга сулдхвр токтагд, күч - көлчнриг социальн страхованә доньгәр теткльг ясурулгьяр төрмүд хагьлгдв. Саата болн күүкд гаргьсн күүкд улсин сулдхврин болзгн икдүүлгдв, государственн пенсин тужкар шин закон авдгд, көдлмшчриг болн цергләчнриг пенсәр теткльгн зөвәр ясулгдв.

Социальн страхованәр донь, пенс, сургьульчрт стипендь өглгьяр, оньгәр сургьлгьяр, эмиллгнә донь өглгьяр, сулдхврин мөньг өглгьяр болн нань чигн төрмүдәр советск государств джил болгын ик мөньг гаргьна. Иим кергүдт гаргьх мөньгнә ут тонь зуг 1958 джил 215 миллиард арслн болхн; эн тө 1953 джил 134,5 миллиард арслн билә. Сүүлин тавн джилин дунд (1954 — 1958 джилмүдт) иигдж мөньг гаргьлгын 60 гар процентд өсв, әнүнә өмнк тавн джилд болхла эн тө 27 процентд өссн баасн.

Нег үлү, күч-көлчнрт өггдг, государственн пенсин кемджән өсв. 1958 джил олн-амтн государствас 64 миллиард арслн-га пенс авхн, энн 1953 джил өггдсн пенсин мөньгнәс хойр дундур шаху ик.

1956 — 1958 джилмүдт кедсн коллективн бооцанд бичгдсн, күч - көлс харлгь ясурулгьна төрт 8,8 миллиард арслн, көдлмшчнрт көдлмштән өмсдг хувц өглгьнд — 13,5 миллиард арслн тәвгдв.

Советск олн-амтна баах баадлн яслгьн, советск гүүлгәнә делгрлтәс болн эдлгьнә өслтәс иләр үзгддәнә. КПСС - н XX хургин хөөтк джилмүдин дунд худд - гүүлгәнә кемджән

әдлүүлгч үндән 32 процентд өсв, эс гидж дундлад джил болгын 9,6 процентд. 1958 джил худд - гүүлгәнә цуг кемджән 670 миллиард арслн болхн.

8. Советск йосна цагин дунд цуг республиксд экономик болн культури бөдлүүлгьяр агьу - ик күцврмүд бәргдсн баанә, күч-көлчнрин материалн баадлн болн культури кемджән ик гидгәр бөдлв. Келн - амтна ленинск политикиг тасрлтан угагьар баадд - джиргьллә ирцүүлгьнә ашд, ах - дүүгьинәр доньнлцлгьнә ашд, экономическ болн культури баадләрн урдин ард йовсн келн - амтн республикс, бдгә цагин күчтә промышленность, механизированн агьу - ик селәнә эдл - аху, сургьулин заведеньсин өргн делгрлт, научн болн культури-гегән - герлин учреждениес бүрдәцхәв, квалифицированн кесг олн кадмуд сургьцхав.

Советск йосна джилмүдт ик промышленностин продукция Дунд Азин республиксд болн Казахстанд 50 дакдж, Закавказин республиксд — 30 дакдж, Прибалтикин республиксд (1940 джиллә дүньцүлхлә) — 9,5 дакдж өсв.

Сүүлин джилмүдт парть болн правительств, эдл - ахун болн культури тосхлтин халхар союзн республиксин зөвинь темдг-тәгьяр өргджүүлгьнә төрмүд хагьлв, энн мана газрин болн күч - көлсн зөбриг эвтәгьяр олзлх, республик болгьна экономикинь болн культури шулугьяр делгрүлх эв - аргь учраджана.

9. Эдл - ахун социалистическ систем, күч - көлсн аш түргәр өскхд цуг эв- аргьинь токтав. Техническ прогрессин болн цуг олн-амтна социалистическ дөрлдәнә ул деер СССР-т олн - амтна эдл - ахун цуг халх болгьнд күч - көлсн аш бөдлджанә. СССР-н промышленность көдлмшчрин күч-көлсн ашин өслт 1958 джил, 1913 джиллә дүньцүлхлә, көдлмшин бдр ахрдентагьан, дүньхд 10 дакдж өсхн. 1940 джиллә дүньцүлхлә, промышленность көдлджәх күн болгьна күч - көлсн аш 2,6 дакдж, тосхлгд — 2,4 дакдж бөджәнә. 1953 болн 1958 джилмүдин дунд күч-көлсн аш совхозмудар — 35 процентд, колхозмудар — 36 процентд өсв.

10. Голлгч экономическ төр хагьллгьяр Советск Союз зөвәр уралан гарв. Мана орн - нутг цө, болд, нүүрс, электро-энерг, цемент, кергтә мод, корәдсн материал, хлопчатобумажи эд болн промышленн продукция талдан чигн аныгс гаргьлгьнә цевр (абсолютн) кемджәгьяр, ик делгрлтә капиталистическ орн - нутгуд — Англиг, Западн Германиг, Франциг давдж гарв. Хар металл, төмр руда болн нүүрс гаргьлгьяр, зәрм машид, прибормуд, хлопчатобумажи эд гаргьлгьяр мана орн - нутг США-ур зөвәр бөрдв. Промышленн болн селәнә эдл-ахун продукция зәрм чинртә аныгсар, үлгүрн, шеемг эд, мод болн корәдсн материал, малин тос - хоргь гаргьлгьяр, цагьан гуйрин буудя, шикрин свекл болн боднцг цуглулгьярн СССР, США - н кемджәг давдж одв.

11. Сүүлин цагт, социалистическ делгрлтин хаалгьд өрсн цуг орн - нутгуд ик гидг күцврмүд бәрцхәв. Социализмин цуг нарт делкән систем, капиталистическ системәс зүтклт уга үлүгьән улм секәд йовна.

Урдасн кесн тоогьар, социалистическ орн - нутгуд промышленн производствинн кемджәгьән 1958 джил, эднә газрт 1937 джил бааснлә дүньцүлхлә, 4,9 дакдж икдүлхн. Кемр 1937 джил Советск Союз ганцхн социалистическ орн - нутг баасинь тоолхла, эдл - ахун социалистическ системин промышленн продукция кемджән 1937 — 1958 джилмүдт 9,5 дакдж өсв. Эн цагин дунд капиталистическ орн - нутгудин промышленн продукция кемджән зуг 2 холванас багьар өсв, тийгкәд капиталистическ орн - нутгуд — США - д болн нань чигн орн - нутгудт — сүүлин цагт производств хасгддана.

СССР - н экономикин болн культури делгрлтин ашн, тер мет олн - амтна демократин орн - нутгудин социалистическ хуврлтин күцврмүд, өмкрәд унсн капитализмиг сольхар йовдж йовх, шин обществени стройин үлүгьинь болн әмрлч алдр чидлин нүүдж болш угагьар заадж медүлджанә.

Күмн - амтнд социализмүр хаалгь делгсн Советск Союз коммунизм тосхлгьяр шин агьу - ик төрмүд хагьлгьнур орх аргь учраджах производствени чидлин делгрлтин кемджәнд күрв.

(Цаарандн 2-ч халхд).

1959—1965 Д Ж И Л М Ü Д Т С С С Р - н О Л Н - Ä М Т Н Ä

Э Д Л - А Х У Н Д Е Л Г Р Л Т И Н К О Н Т Р О Л Ы Н Т О .

(КПСС-н XXI-ч хург деер үр Н. С. Хрущевин кех докладин тезисмүд)

II. 1959—1965 джилмүдт СССР-н оln-äмтнä эдл-ахун делгрлтин голлгч төрмүднь

(Цаарандкнь).

1. 1959 — 1965 джилмүдт СССР-н оln-äмтнä эдл-ахун делгрлтин долан джилин зуран ах төрнө, күнд индустриг түрүнд йовулдж өсклгяр девснй кедж, экономикин цуг аныгсинь цааранднь күчтä кевär бөдлүллгь күцлгн, орн-нутгин экономическ күчн-зөборинь зөвär батрадж, оln-äмтнä бäädл-джиргь-лин кемджән зогслтан угагяр бөдлүлгннй тетклгн болджана.

Тер зураг күцäснä ашдн, коммунизмин материальн-техничек девснй гаргьлгнд болн хамгин өмн нүүрт йовх капиталистическ орн-нутгудин амн болгьна тоод продукц гаргьлгьарн, тууджлгч ахр цагин эргид, күцäд, давдж гархмн гисн СССР-н голлгч экономическ төриг күцäлгнд йилгьгч ишкдл кедгхмн.

Эн долан джилин туршарт балгьсна болн селәнä äмтнä оругннй кергтä дүнбгар икдүлхиг, бичкн болн дундин джалв авчæ кодлмшчрин болн церглäчрин багин джалвинь зөвär бөдлүллгь тетклгьиг Коммунистическ парть йилгьү ончта төр гидж тоолджана. 1959 — 1965 джилмүдт темдглгдсн котрольн тоод хот-хоолин болн промышленн эд-тавр гаргьлгьн болн эдлгьгн икär келгьл темдглгдджәнä. Äмтн бäæх гермүд тосхлгн ик өргär кедгхмн.

Ирх долан джилин эргид Советск Союзин делгрлтд социалистическ культур цаарандан бөдлүлгн, советск общественн эрдм-герл сслгн, коммунизмин шунмгьа тосхачнр — күч-көлсчирн медрлн батрлгн цаарандан кедгхн темдгтä болхмн. Эн төлäd күч-көлсчирт, нег үлү өсдж йовх үйрт, коммунистическ сургьмдж өглгнä төрмүд өдгä цагин бäädл болхла, йилгьү ик чинр зүүджәнä, партийн, советск, профсоюзн, комсомольск болн общественн, нань чигн организацин кодлмшт ахлгч кергн болдж зогсджана.

Эдл-ахун болн культурн тосхлтин төрмүдиг күцäснä ашдн, хар күч-көлсärн болн ухан-сургьулар кодлгн хоорнд бäæх йилгьлиг уурулхд, балгьсн болн селән хоорнд бäæх йилгьлиг уурулхд ик күивр бärдгхмн.

Производительн чидл хурдар өслгнäs, промышленн болн селәнä эдл-ахун производствд наукин болн техникин күивриг орулгьнас, кодлмшин өдриг хаслгьнас, дундин болн ах сургьулин янзиг хуврүллгьнäs, литератур болн искусств делгрлгьнäs, культурн учреждснн тонь өргдлгьнäs иштä балгьснд болн селәнä кодлмшчрин болн крестьянмүдин культурн-техничек кирцәнй цаарандан бөдлүлгн күцхмн. Обществнн күч-көлснä гарцинь зөвär бөдлүлхд тер чинртä дөнбгсин негн болхмн.

2. Коммунистическ парть орн-нутгин оln-äмтнä эдл-ахун делгрлтин цаарандк зура темдглхärн, хамгин ик делгрлттä капиталистическ орн-нутгудлани экономическ дөрлдä келгьидән цаг шүүдж авх кергтä болджахас гарчана, тегäd экономикин делгрлт, нег үлү производствин йилгьгч аныгснй урдкурдкасн хурдар өслгн темдглгдджәнä.

СССР-н экономическ делгрлт агьу хурдар өслгьгн теткхин төлäd контрольн тоод, оln-äмтнä цуг эдл-ахун өслт шулугьар кедгд дем болгч күнд индустрин аныгсинь наадкасн ахлулдж өсклгн хäläгдджәнä. Эн төр күцäлгнд тусхагддж контрльн тоод зärm аныгст структурн хуврälгь гаргьлгн, түрүн болдж тülәнä балансиг унгарнй оньгаруллгн темдглгдджәнä, энүнä ашдн дала ик мөнбн арвлгдхмн.

1959-1965 джилмүдт СССР-н оln-äмтнä эдл-ахун производствин структуртнь чинртä зөвär хуврälгн гархмн. Контрольн тоод иигдж хäläгдджәнä:

— оln-äмтнä эдл-ахун делгрлт хурдн ишкдлär кедгх болн кергтä пропорций бärдгх;

— оln-äмтнä эдл-ахун өсäd йовх некринь күтцднй теткхин кергт хар болн оньгтä металл гаргьлгьн зөвär икдүлх;

— химическ промышленность хурдар өскх, нег үлү искусствнн болн синтетическ утц, пластическ масе болн нань чигн синтетическ материал гаргьлгьн өскх. Химическ промышленность оln-äмтнä кергтä эд-тавр гаргьлгьна сырьен ончта булгн болхмн;

— тülәнä балансин - структуриг хуврүллгь гаргьдж авад, кедж гаргьхд багь гарута тülä—нефть болн газ олзлгьгн наадкасн ахлулдж кех;

— оln-äмтнä эдл-ахун цуг аныгсиг хурдар электрфикац келгн нургьлдж тепловой ик электростанце тосхгддж кех;

— электрфикац болн тепловозар чирлгь өргär орулгьнас иштä, төмр хаалгннй колгиг техничек оньгаруллдж ясх;

— селәнä эдл-ахун цуг аныгсинь цааранднй хурдар бөдлүлх, тегäd орн-нутгин хот-хоолин болн селәнä эдл-ахун сырьед зогслтан угагяр өсäd йовдг некринь күтцднй теткх;

— äмтн бäädг гермүд тосхлгн хурдар кех, тегäd парть болн правительств күч-көлсчирт, бäädг гер эс күртäджæхиг уурулхмн гидж тавсн төриг күцæх.

3. Ирх долан джилин ончта төрнй болдж мана орн-нутгин газрин өрин байн көрнйг эдл-ахун оборотд орулдж авлгн, энүнä агьугьар производителн чидлиг делгрүллгьнй ясурулгьн, сырье, тülән гард болн эд-таврнй олзлгь газр тал промышленностиг цааранднй бөрдүллгн тавгдджәнä.

СССР-н дорд үзгт бäæх райодин газрин өрин байн көрнйг цааранднй олзлхд йилгьү оньг тусхагдджана. Энүг күцхд иигдж хäläгдджәнä:

— Сибирт болн Казахстанд сүүлн джилмүдт олгдсн төмр рудан газриг олзлгьнас иштä, агьу күчтä металлургическ гурвдгч баз тосхх;

— сырье икär гарчæх газрар көрнй кедж, Казахстан, Дунд Азин, Уралин, Забайкалин райодт оньгтä металлург зөвär өскх;

— килвр нүүрсн гарчæх шин газриг олзлад, Сибирт энергетикиг күчтæгяр делгрүлх;

— Иджлин болн Уралин хоорндк райодт нефтин болн газрин промышленность хурдн ишкдлär делгрүлх; Узбекистанд газрин промышленностин шин центр гаргьх;

— химическ промышленностиг хурдар делгрүлх, Дорд үзгин райодин, эдн дунд Дунд Азин республикт, эн промышленность оln-äмтнä эдл-а х у н көтлгч аныгсин негн болхмн;

— Сибирин болн хол Востокин ө-шугьу модн ик райодт мод белдлгиг хурдн ишкдлär кех.

Энүнлä хамднй орн-нутгин Европейск аныгднй производителн чидлин делгрлтин хурдулдж болх тоот цуг эв-аргьнй олзлхар бас хäläгдджәнä. Энүнä төлä иигдж темдглгдджәнä.

— Курск сорнц болд гард болн Украинд бäæх төмр руда гардг газриг олзлад, Центрт болн Омн үзгт хар металлургин сырьен баз делгрүлх;

Социалистическ промышленностин делгрлт

Советск Союзин Коммунистическ парть промышленностин, нег үлү күнд индустрин делгрлтд хамгин түрүн чинр өгнä, ягьад гихлä, тер социалистическ экономикин, орн-нутгин агьу күчнä девснйгн девснбгн болджана; производителн чидлин делгрлтин болн оln-äмтнä эдл-ахун цуг аныгст күч-көлснä гарцинь бөдлүлгнä йилгьгчнй болджана. «Машинä ик промышленность, энүг газр хагьлдж эдлгьнд орулгьн социализмин экономическ негн гиджæх девснбгн, күмн-äмтиг капиталин даджрлгьнас хагьцулхин төлä ноолдлгьнд диилвр бärхд негн гиджæх девснбгн» гидж В. И. Ленин бичсн. (Соч. 33 том, 27 халх).

1965 джилд промышленностин цуг продукцинь 1958 джилинлä дүнбцүлхд, кирцхд 80 процент өскхмн, энүнä тоод, «А» багд — производствин средств гаргьлгн — 85-88 процент болн «Б» багд — эдлврн эд-тавр гаргьлгн — 62-65 процент өскхмн. 1959 — 1965 джилмүдт дундлад джил болгн цуг продукцинь немүр өслтнй промышленностär бүкднй кирцхд 8,6 процент болхмн, «А» багд — 9,3 процент, «Б» багд — кирцхд 7,3 процент. 1952 д ж и л цуг продукцинь немүр өслтин нег процентнй (үүрмг промышленность тоод авгдлго) 5 миллиард арслнй болсми, 1959 джилд 11 миллиард шаху арслнй болхмн, 1965 джилд болхла, кирцхд 19 миллиард арслнй күрч өскхмн. Ирх долан джилд дундлад джил болгн промышленн

— Кольск тоха арлин райодт оньгтä металлургий өскх;

— Северн Кавказд болн Украинд нефтин болн газрин промышленность хурдн ишкдлär делгрүлх; — нефть болн газ олзлгьнас иштä, химическ промышленностин делгрлтин оln райодт хурд кех;

— РСФСР-н, Украина, Белоруссин болн Прибалтийск республиксин даньгин элвг хур-чингтä зөнд бäæх ик ургьд өгдг газриг олзлгьнй ясурулх;

— селәнä эдл-ахун культурин ургьцинь болн малин шим-шүүсинь икдүлх;

4. Ирх долан джил оln-äмтнä эдл-ахун цуг аныгстнй техничек уралан делгрлт гаргьлгьарн темдгтä болхмн. Энүг тетклгн түрүн болдж төрскн орндан маши тосхлгь делгрүллгьär, нег үлү станок келгь, прибор келгь, радиелектроник, электротехник келгьär, металлургд, химийд, нефтин болн газрин промышленностьд кергтä шин, урдкасн ясурулдсн оборудовань гаргьлгьар, полимерн материалмуд гаргьлгьнй делгрүллгьär, атомн күчиг төвкүн кергт олзлгьнй цааранднй өргдүлдж, нань чигн хаалгяр кедгхмн.

5. Обществнн күч-көлснä гарцинь цуг аргь-эвär бөдлүллгн долан джилин зура диилвртæгьär күцäгдхин гарцин го бооцань болджана. Эн ахуг социалистическ кевär бүрдäлгнä, шин техн комплексн механизаци болн автоматизаци өргär орулгьна болн кадрмудин медрлнй өслгнä олзта болдгарнй түшвр авч, күч-көлснä гарцинь хурдн ишкдлär бөдлүллгн ирх долан джилд продукц гаргьлгьнй өсклгнä ах чидлнй болджана.

6. Оөрхн долан джилд партин болн правительствин тавджæх төрмүдиг күцäлгн — мана орн-нутгин агьу күчинь цааранднй батлхд политическ болн экономическ ик чинртä болхмн. Экономикин төвкүнй делгрлтин болн оln-äмтнä бäæхтä джиргьлинй бөдлүллгн голлгч залгчнй болджах СССР-н оln-äмтнä эдл-ахун делгрлтин долан джилä зураг күцäлгн, терүнлæгьән хамдан, мана орн-нутгин харслтин аргьинь цааранднй батлхд, социализмин алдр диилврнй империалистическ деермчрин дурта ааляс харсхдан белнинь батлхд деман күргх. Темдглсн зураг күцäлгнä ашдн, мана Төрскнä күчнй болн социализмин алдр лагерт орджæх, хоорндан залгьлдæгьан иныгддж, ах-дүүгьинär ни-негн, нег-негидән нөкдән күргдж кедг, цуг орн-нутгудин чидлнй улм икär өск. СССР-н болн социализмин цуг орн-нутгудин эдл-ахун төвкүнй тосхлтин диилврнй социализм капитализмäs дееринь шинäs үзүллгн болх марксизм-ленинизмин алдр идеинй бийүрн чидлинй, улм икдүлх.

ленн продукцинь немүр өслтнй 135 миллиард шаху арслнй болхмн, урдк долан джилд болхла 90 миллиард арслнй бäæсмн.

Промышленностин ончта аныгсин делгрлтин дарук тоогьар йилгьгдджәнä:

А. КҮНД ИНДУСТР

1. Хар металлург. Контрольн тоогьин проектд хар металлург, нег үлү терүнä төмр рудан көрнйгнй хурдар делгрүлхär хäläгдджәнä.

1965 джилд 65—70 сай тонн цө хаальлгн темдглгдв, эс гидж 1958 джилинлä дүнбцүлхлä, 65—77 процент ик, болд — 86—91 сай тонн, эс гидж 56—65 процент ик, прокат гаргьлгн 65—70 сай тонн эс гидж 52 — 64 процент ик, 150 — 160 сай тонн товарн төмр руда гаргьдж авх (230 — 245 сай тонн сырец). 1959—1965 джилмүдт дундлад джи болгн немүр өслтнй цө хаальлгьар 3,6—4,4 сай тонн болхмн, 1952—1958 джилмүдт—2,5 сай тонн бäæсмн, болд хаальлгьар бас тийгдж дүнбцүллгьär—4,4—5,1 сай тонн, 3,4 сай тонн бäæснä орчд, прокат гаргьлгьар — 3,2—3,9 сай тонн, 2,7 сай тонн бäæснä орчд, төмр руда (товарн) гаргьдж авлгьар — 9—10,3 сай тонн, 6,2 сай тонн бäæснä орчд.

(Цаарандкæв 3-ч халхд).

(Цаара чдкнь)

Металлопрокатин чинринь бөдлүлхин кергт легированн болн багъар легированн болд гаргългын зөвәр икдхмн. Электроболд хааллыгын 1,7—2 холван икдхмн, нимглен болд гаргългын кирцхд 2 холван икдхмн. Прокатин болн трубин сортамент чхмн; эвтә гийгн болн периодическ з ү с н прокат гаргългын икдхмн, листас болн лентас мошксн профиль гаргългын кегдхмн.

Хар металлургин делгрлтиг төмр рудагъар тетхлин кергт, көдлджәх рудникудт терүг гаргьдк авлгыг зөвәр икдүлсн деерән, төмр руда гарчах шин газриг, түрүн болдж газрас гаргьдк авлгыг иләр кедж болхинь олзлгын хәләгддјәнә, горнообогатительн күчтә комбинатс тосхлгын кегдхмн. Доменн бешмүдин производительность бөдлүлхин төләд товарн рудад төмр элвг болдгын икдүлгын кегдх, энүнә кергт рудад гүүнәр цеврлхмн.

1959—1965 джилмүдт тосхад көдлмшт иим производственн шин күчн орулгдхмн, цө хааллыгъар 24—30 сай тонн, 1952—1958 джилмүдт болхла, 16,1 сай тонн бәасмн, болдар, бас тийгдк дүнцүлгъар — 28—36 сай тонн, 12,4 сай тонна орчд, прокатар — 23—29 сай тонн, 6,9 сай тонна орчд.

СССР-н хар металлургин техникеск кемдјәнә зөвәр бөдлхмн. 1959—1965 джилмүдт өдгә цагин чикәр агсгдсн механизированн болн автоматизированн күчтә ик металлургическ агрегатс тосхлгын кегдхмн. Өдән производительность өгх прокатн болн трубин станмуд, отделочн агрегатс тавлгын темдглгддјәнә, эднә производственн технологическ йовуд тасрлан угагъар кегдлг болн продукцин чинринь шүүдк хәләлгъ, производственн көдлмшиг механизаци болн автоматизаци келгъ тетхмн; коксохимическ, огнеупорн, ферросплавн болн метизн производствиг комплексн механизаци болн автоматизаци зөвәр өргнәр кедж болх аргъ өгхмн. Өдән гарцта технологическ йовуд цааранднә йерулдк көдлмшт орулгъ тетхмн.

2. **Онъгтә металлург.** Контрольн тоод 1958 джилинлә дүнцүлхлә, алюминь гаргългын кирцхд 2,8 холван, цеврлчксн улан мөнъгн — 1,9 холван өсхнә хәләгддјәнә, никель, магний, титан, германий, кремний гаргългын зөвәр өсхмн. Онъгтә нань чигн металлмуд, нег үлү хәтәр металлмуд гаргългын бас өсхмн.

Алюминя промышленностин делгрлтиг хурдн ишкдләр кегдлгъ авхмн. Алюминь гаргьдк авч болх сырьен көрнъгн чилшго икәр бәәхнә, производств делгрүлхд таал учраджах болн эн металлн конструкционн өдән чинринь алюминиг маши тосхлгын авто болн трактор келгынд, көлгнә маши келгынд, сав келгынд, тосхлт болн әмтнд кергтә эд-тавр гаргьдк өргәр олзлдж болх аргъ урдаснә йилгьддјәнә. Бәәх дала ик нефилнә көрнъгиг олзлад, Красноярск крайд алюминя күчтә ик промышленность гаргългын хәләгддјәнә, энүг дахулддж килвр цемент болн содопродукт бас авдхмн. Крайд килвр нүүрсн бәәх болн Красноярск гидроэлектростанцин электроэнергинь олзлдж болх аргъ кедү бис килвр алюминь авч болхиг тетхмн.

Онъгтә металлургин уулин рудан эдл-ахуг делгрүлгынд ик оньг тәвгддјәнә. Рудаг ил аргъар гаргьдк авлгын долан джилин эргцд 2,8 холван икдхмн, тегәд 1965 джилд гаргьдк авсн цуг рудан 65 процентнә болхмн.

Алмаз бәәх газр шинәс олдж авсн йовдл СССР-т алмаз гаргьдк авд ик промышленность бүрдәдк болх сырьен итклтә көрнъг өгв. 1965 джилд төрскнә алмаз гаргългын 1958 джиллә дүнцүлхлә кирцхд 14 холван икдхмн. Эннә машид тосхлгынд, геологоразведочн болн уулин көдлмшт техникеск алмаз өргәр олзлдж болх аргъ учрадјана.

Онъгтә металлургин делгрлтиг технологическ йовдиг цааранднә электрификац келгнәс, технологическ улм деер, шин схемс авлгнәс, производствд механизаци болн автоматизаци өргәр орулгънас иштә кегдхмн.

3. **Химическ промышленность.** Химическ промышленностин делгрлтиг хурдар келгын контрольн тоод хәләгддјәнә. Химическ продукц гаргългйна цуг кемдјәнә 3 холван өсхмн. Синтетическ материал гаргългын өргәр делгрхмн; химическ утц келгын 3,8—4 холван, энүнәс хамгин уйтә—синтетическ утц—келгын—12—14 холван, пластическ болн синтетическ мок келгын болхла—6,7 холван.

Полимерн материалмуд гаргългын делгрүлгын сырьен шин көрнъгәс иштә кегдхмн. Синтетическ материалмуд гаргългйна агъу күчтә болн делгү промышленность бүрдәлгын нефтиг дахгч газ болн газрин өрин газ олзлдж кегдхмн. Синтетическ каучук кедж гаргългынд урднә олзлджасн спиртн орчд нефть гаргьдк авлгыг дахгч газиг олзлгын ирх долан джилд капиталын гаруд 1 миллиард 300 сай шаху арслнә әрвллгъ өгхмн. Азотн удобренә кедж гаргългын нургьлдж газрин өрин газ олзлдж кегдхмн, тегәд капиталын тосхлт кехд 4 миллиард арслнә шаху мөнъгн сулхдк авдхмн.

Синтетическ шин материалмуд гаргългын ик өргәр делгрүлгын олн-әмтн эдлдж өдән чинртә болн килвр эд-тавр келгыг икәр өргдүлдж болх аргъ учрахмн, олн-әмтнә эдл-ахун цуг әнъгсин экономикн болн техникеск кемдјәгынн өдлүлгъ тетхмн. Тер материалмудиг тосхлтд, нег үлү әмтн бәәдк гермүд бәрлгынд болн мебель кедж гаргългынд олзлдж болх ик аргъ секдјәнә.

Контрольн тоод минеральн удобренә гаргългын 3 холван икдүлх, химическ продукци, зүсинь зөвәр олдулхар хәләгддјәнә. Концентрированн минеральн удобренә селәнә эдл-ахун культурин хортла болн гемлә ноолдлгйна фосфоро-органическ сан препарат гаргългын, бас тер мет тарәнд харш өвснлә химическ ноолда келгынд кергтә тоотиг гаргългын икдүлгын кегдхмн.

Долан джилин туршарт химическ 140 ик предприятиес шинәс тосхлгдхмн, эс гидж кеджәх тосхлт дуусгдхмн, 130 гар предприятиес ясгддк шинрүлгдхмн. Нефть гаргьдк авлгыг дахгч газ, газрин өрин газ, нефть эд-бод келгнә заводмудин газ болн нань чигн зүсинь сырьә комплексн эд-бод кедж комбинированн ик предприятиес тосхлгын хәләгддјәнә.

Химическ промышленностин шин предприятиес тосхлгын болн хуучиннә ясдк шинрүлгын мана орн-нутгин болн газдин ордудин наукин болн техникн күчвринь өргәр олзлгънас иштә кегдхмн.

4. **Түләнә промышленность.** Орн-нутгин түләнә балансын структуринь цааранднә йерулхин төлә контрольн тоогын прөектд, делгрлтиг нүүрлдж йовх, нефтин болн газин промышленностьд йилгьгч оньг өггдв. Нефтин болн газин промышленностьс зуг мотормудт болн коммунальн-бытовой кергт биш, промышленн предприятиес, электростанцт, төмр хаалгын болн усна көлгнд түлә өгх зөвтән прөектд темдглгддјәнә.

Түлә гаргългйна цуг кемдјәнә нефтин болн газин хувнә өдгә цагин 31 процентәс авн 1965 джилд 51 процент күртл өсдјәнә, нүүрснә хувнә болхла, 59 процентәс 43 процент күртл багърхмн.

Нефтиг болн газиг технологическ болн энергетическ түләнә болн химическ промышленностин сырьед олзлгын, орн-нутгин түләнә болн сырьен көрнъгиг зөвәр йерулад, олна күч-көлснд ик гидг әрвллт кех эв-аргъ учрахмн.

Нефтин промышленностьд 1965 джил нефть гаргългын 230—240 сай тоннд күрглгын темдглгддјәнә, эс гидж 1958 джилнәр болхла хойр холванәс үлүгъар өсхмн. Нүүрс гаргългйна джилә өслтнә 16,7—18,1 сай тонн күрхмн, эн то 1951—1955 джилмүдт 6,6 сай тонн, 1956—1958 джилмүдт 14,2 сай тонн бәасмн.

Нефть бәәх газрумдиг олзлгйна бәәдлинь цааранднә йерулгын темдглгддјәнә, тер учрар нефть гаргългьар темдглсн кемдјәнәд күрхин кергт, юмни багъ гисн гарутагъар, нефтиг гаргьдк авлгын күцц кевәр кегдхмн. 1959—1965 джилмүдт зурагъар темдглсн, нефть эд-бод келгнә кемдјән, олн-әмтнә эдл-ахун некринь күццднә теткдхмн, автомобильн бензинә, дизельн түләнә болн тосна чинринь болн олзлгйна чинринь зөвәр йерлгъ тетгхмн.

1959—1965 джимүдт нефтиг негдгч эд-бод келгнә күчнә 2,1—2,2 дакдж, каталическ крекингәр — 4,3 дакдж, каталическ риформингәр — 16—18 дакдж, тос гаргългьар — 20 дакдж икдүлхмн.

Газин промышленность 1965 джил газ гаргьдк авч эдлгын 150 миллиард кубическ метр күрч өслгын темдглгддјәнә, эс гидж 5 дакдж, 1958 джил эн то 30 миллиард кубическ метр бәасмн.

Олн-әмтнә коммунальн-бытовой кергт химическ сырьә чигн болдж, түлән чигн болдж керлгдх газар цуг некрмүд теткдхлә, гаргьдк авчах цуг газин 80 процентнә промышленностьд олзлгын темд-

глгддјәнә.

Долан джилин дунд 26 минъгын километр магистральн газопровод болн терүнәс балгьсдур орулгын тосхлгдхмн.

Нефтин болн газин промышленностьд, нефтин болн газин промыслд, нефть эд-бод кедж заводмудт болн цуг магистральн нефтепроводт, продуктопроводт болн газопроводт технологическ процессиг автоматизаци болн телеуправленә өргәр кегдхмн.

Нүүрснә промышленностьд 1965 джил нүүрс гаргьдк авлгыг 596—609 сай тонн күрглгын темдглгддјәнә, эс гидж 1958 джилин дорхнә 20—23 процент ик. Орн-нутгин Дорд бийин райодт (Урал угагъар) әрвн нүүрс гаргьдк авлгын 42—45 процентд өсхмн. Кокслггнә төлә нүүрс гаргьдк авлгын 60—66 процентд өсәд, 1965 джил 150—156 сай тонн болхмн.

Нүүрс гаргългьар темдглгдсн кемдјәнәд күрхин төлә долан джилин дунд, көдлджәх предприятиес реконструкц кегдхин төләд, 196—212 сай тонн күчтә нүүрснә шахтс болн разрезмүд эдлгынд орулгын темдглгддјәнә, тер дотр түрүн черүдт коксдјәх нүүрснә шахтс тосхлгдхмн. Тийгәд ик өдән техник-экономическ ашта, ик-ик шахтс болн разрезмүд тосхлгдхмн.

Ирх долан джилин туршарт, өдән ашта, иләр болн гидравлическ кевәр нүүрс гаргьдк авлгын икәр делгрхмн. Нүүрснә чинр йеруллгынд, энүнә байдлгын делгрлгынд гол оньг өггдх зөвтә.

Нүүрснә промышленностьд голлгч төрнә — шахтерүмдин көдлгнә бәәдл йеруллгын, көдлмшин техник-экономическ ашинь темдгтәгъар бөдлүлгын, түрүн болдж күч-көлснә производительность өсклгын болн нүүрснә үнинь багърулгын.

Орн-нутгин производительн күчн-чидлиг цааранднә түргнәр делгрүлхин төлә болн олн-әмтнә эдл-ахун темдглгдсн өслтиг минеральн-сырьевой көрнъгәр тетгхин төлә газрин зөвәр хәләлгнә көдлмшин цуг кемдјәгынн 65 процентд икдүлгын темдглгддјәнә.

Түрүн болдж, нефть болн газ хәләлгнә көдлмш, тер мет эдлхд амр газрт бәәх хар болн онъгтә металлмудин амрар олзлгдг рудасин байн көрнъгтә газрумд хәәдк шиндлгын, тедниг ягьдк олзлхан тоолдж шин предприятиес бәәрлүлгын темдглгддјәнә.

Геологоразведочн көдлмшин экономическ деер тустә, эн көдлмшин айта гисн эв-аргъ, уул бургулгйна шин техник болн геофизическ аппаратур эдлгынд орулгъ бөдлүлгынд онц оньг өггддјәнә.

5. **Электрификац.** Иргч долан джил, орн-нуттиг делгүднә электрификац кехин туск Ленинә ухаг күцәлгынд йилгьвртә цаг болдж гархмн.

1965 джил орн-нутгт электроэнерг гаргългын 500—520 миллиард киловатт-час күрч өсхмн, эс гидж 2—2,2 дакдж, электростанцин темдглгдсн күчнә хойр холванәс давдк өсхмн.

Промышленностьд электрификац келгнәлә зергдк, долан джилин туршарт 20 минъгын километр төмр хаалгьд электрификац кегдхмн, тер мет цуг совхозмуд, ясвин-техникеск станцс, колхозмуд болн көдлмшч поселкс бас электрифицировать кегдхмн.

СССР-н электроэнерг делгрлтин гол хаалгын болдж, 1959—1965 джилмүдт нургьлдж тепловой электростанцс тосхлгын темдглгддјәнә, эдн килвр нүүрсәр, газрин өрин газар болн дөгдәр түлгдхмн, электрическ сеть түргәр делгрүлгын болн СССР-н энергетическ нег систем бүрдәлгъар тасрлан угагъар көдлмш келгын темдглгддјәнә, иим зура, капиталын багъ гарутагъар өдән техникеск ул деер, орн-нутгт энергетик түргәр делгрх эв-аргъ учрахмн.

Тепловой турбинн электростанцин темдглгдсн күчнә долан джилин чилгчәр 2,3—24 дакдж икдхмн. Шинәс эдлгынд орх турбинн электростанцин 58—60 сай киловатт күчнәс, 47—50 киловаттнә тепловой электростанцин болхмн, эн көдлмш голлдж, неджәгъад сай болн терүнәс ик күчтә агъу-ик конденсационн станцс тосхлгъар үнлгдхмн, эднә болн схемәр (котел—турбина) 100, 150, 200 болн 300 минъгын киловатта агрегатс тәвгдхмн, ишгәк келгын тосхлтиг зөвәр түргдүлсн деерән, килврүлхмн.

(Цааранднә дарук номерт.)